Hakim uzuv hakkında

Vücudumuzdaki hakim uzuc nasıl sair uzuvların en mükemmeli ise ve kendiliğinde ve kendine ait hususlarda, diğer uzuvların en tamı ise ve yardımlaştığı uzuvlar arasında nasıl en yüksek paye sahibi ise ve emrinde nasıl başka uzuvlar olup bunların emirlerinde dahi başka uzuvlar varsa ve bunların riyasetleri hakim uzvun riyasetine benzemeyip âmir oldukları kadar memur sayılırlarsa, şehrin hakimi de kendine ait hususlardaki şehir cüz'ülerinin en mükemmeli olup yardımlaştığı kimseler arasında en yüksek paye sahibidir; ve onun emrinde başka kimseler olup bunlar da başkalarını idare ederler.

Kalb dahi ilk önce teşekkül ederse ve ondan sonra gelen uzuvların teşekkülüne, kuvvetlenmlerine ve mertebelerine göre yer almalarına sebep olursa ve bunlardan birisine bozukluk ârız olunca, kalb bu bozukluğu giderecek vasıtayı ona nasıl yollarsa, şehir reisinin de il önce vücut bulması lâzımgelir ki [bizzat] şehrin ve şehir cüzü'lerinin teşekkülüne sebep olsun ve bunların mertebelerine göre yer almaları için gerekli olan iradi melekeler teşekkül etmiş bulunmakla bu cüz'ülerden biri aksayınca üzerinden aksaklığını giderecek vastayı ona yollasın.

Hakim uzva yakın olan uzuvların gördükleri tabii fi'iller nasıl reisin gayelerine hizmet etmekle şereflenirse ve o uzuvlardan aşağıdaki uzuvların gördükleri tabii fi'iller, mertebece daha yüksek olan uzuvların mertebelerine nasıl erişemezlerse ve böylece her şey derece derece alçalarak en bayağı işleri gören uzuvlara varılırsa, şehir reisine derece bakımından en yakın olan cüzülerin gördükleri iradi hizmetler de mertebece en şerefli işler olup, onlardan aşağı olan uzuvların gördükleri işler ikinci planda kalır; bunlar da derece derece alalarak sonunda en bayağı işleri gören cüzülere varılır. İşlerin bayağılığı - mesane ve kalın bağırsakta olduğu gibi bazan pek faydalı olmalarına rağmen - konularının bayaılığı ile ölçülür; bazan da faydasız veya aşırı derecede kolay oluşlariyle ölçülürler. Şehir de böyledir; cüzüleri birbirleriyle bağdaşmış ve birbirlerine intizamla bağlanmış olan her bölüm de böyledir. Bunun da bir reisi olup diğer cüzüleriyle olan münasebeti bu durumdadır. Zaten bütün mevcudlarda bu durumdadırlar. İlk sebebin diğer varlıklara nisbeti, fâzıl şehrin tıpkı şehirdeki diğer cüzülere olan nisbeti gibidir. Mesela maddesizlik ilk varlığın imtiyazlarındandır. Onun aşağısında semavî cisimler bulunur. Bunların aşağısında da heyulâni cisimler bulunur ki hepsi de ilk sebebin iz ve peşinden giderler. Her var olan şey de bu yolda, kendi gücü nisbetinde gider. Şu kadar ki muayyen bir meratip sırasına göre gider: öyle ki bayağı olan bir şey kendi mertebesinden az yüksektekinin izinden hedefine doğru gider. Üçüncünün de hedefi kendinden yükseğidir. Bu teselsül, bu minval üzre devam ede ede nihayet, ilk mevcudla arasında hiç bir vasıtanın

bulunmadığı merhaleye varır. Bütün mevcud olan şeyler bu sıraya göre ilk sebebin hedefini güderler. Bunlar arasında vücudlarının kıvamını teşkil eden her şeyi ilk hamlede elde edenler, ilk mevcudun maksadını ilk hamlede gütmüş ve izinden yürümüş olduklarından, yüksek mertebelerine ulaşmış bulunurlar. Fakat bidayette, vücudlarının kıvamını teşkkil eden bütün imkânları bulmıyanlar - muhtemel hedeflerine ulaşmak ve bu sayede - ilk mevcudun gayesine doğru sevkedilmek için lâzım olan kuvveti alırlar.

Fazıl şehir de böyle olmalıdır: bütün cüzüler, derece ve mevkilerine göre, ilk sebebin maksadını güdecek yolda yürümelidirler. Fazıl şehrin reisi de gelişi güzel herhangi bir adam olamaz. Riyaset iki şeyle olur: birisi reisin riyasete tabiat ve yaradılışı ile müstaid bulunmasiyle; diğeri reisin heetce ve irâdi melekesi ile riyasete müstaid bulunmasiyle. İşte, tabiat ve doğuşunda riyasete müstaid olan kimsenin yapacağı sanat herhangi bir sanat olamaz. Zira şehirdeki sanatların çoğu riyasete değil, hizmet etmeye mahsusturlar. Zaten insanların çoğu da hizmet etmek için yaradılmışlardır.

Sanatlar arasında, hem riyasete hem hizmete elverişli sanatlar bulunduğu gibi, yalnız hizmete elverişli olan ve riyasetle uzlaşmıyan sanatlar da vardır. Onun içindir ki Fazıl şehirde reislik sanatı, gelişi güzel, herhangi bir sanat veya herhangi bir meleke olamaz. En büyük reis, mensup olduğu zümreden hiçbir şahsın reisliğini kabul edemez. Nasıl ki bedende reis olan uzuv, başka bir uzvun reisliğini kabul edemez, herhangi bir topluluğun reisi de bu durumdadır.

Fazıl şehir reisinin sanatı da öyle bir durumda olmalı ki, reise hizmet teklif edecek mahiyette bulunmasın ve o sanatdan daha yüksek bir sanat mevcut olmasın. O sanat istihdaf ettiği gaye itibariyle diğer sanatlara rehberlik edecek mahiyette olmalıdır. Ve fazıl şehirdeki bütün işlerin hedefi, reisin bizzat kendisi olmalıdır. Onun başka kimselerin hükmü altına girmeyen bir insan olması lazımdır. Fakat reis öyle mükemmel bir insan olmalı ki hem akıl olsun, hem bilfi'il mâkul olsun ve önce söylediğimiz gibi muhayyile kuvveti tabiatiyle mükemmeliyetin en üstün derecesine ulaşmış olsun ve bu kuvvet, fa'âl akıldan cüziyâtı ya oldukları gibi veya sembolize edilmiş bir halde uyanıkken veya uyku esnasında kabul etsin ve münfail aklı bütün mâkullerle mükemmelleşmiş olsun ki artık hiç birisini yadırgamadan bilfi'il akıl olsun. Zira münfail aklı, bütün mâkullerle mükemmelleşen her kişi, bilfi'il mâkul ve bilfi'il akıl olunca ve kendindeki mâkul şeyler akletmeye başlayınca, onda bilfi'il bir akıl hasıl olur ki bu [akıl] mertebece münfail akıldan yüksektir, maddeden daha tam ve kat'i bir surette ayrıdır ve fa'âl akla daha yakındır.

Bu akla müstefad akıl denir ki münfail akıl ile fa'âl akıl arasında orta durumdadır. Kendisiyle fa'âl akıl arasında başka bir vasıta yoktur. Dolayisiyle münfail akıl, müstefad aklın maddesi mesabesindedir: Tabi'i bir heyet olan nâtık kuvvet de bilfi'il akıl olan münfail aklın maddesi olarak vaz'edilmiştir.

Zaten kişiyi kişi kılan ilk mertebe, bu tabi'i heyetin fa'a olmaktaki istidat ve kabiliyetidir. Bu da hepsinin müşterek zeminini teşkil eder. Kendisiyle fa'âl akıl arasında iki mertebe vardır: biri, münfail aklın bilfi'il husul bulması, diğeri, müstefad aklın husul bulmasıdır.

İnsanlığın bu üstün mertebesine erişen bir kimseyle fa'âl akıl arasında dahi iki mertebe vardır; öyle ki : mükemmeliyete erişen münfail akıl ile tabi'î heyet - maddeyle suretin birleşmesi kabilinden - bir tek şey haline gelince ve bu vesile ile bilfi'il hasıl olan münfail akıl, insan suretine girince, kendisiyle fa'âl akıl arasında bir mertebe kalır.

Tabi'î heyet - bilfi'il akıl haline gelmi olan - münfail aklın maddesi olunca ve münfail akıl müstefat aklın maddesi olunca ve bütün bunlar tek şey halinde kabul edilince, o zaman o kişiye fa'al akıl hulûl etmiş olur.

Bu hâl o kişinin nâtık kuvvetinin her iki cüz'ünde, yâni amelî ve nazarî cüzü'lerinde ve muhayyile kuvvetinde asıl olunca, o insana vahiy nâzil olmaya başlar. Ulu ve Aziz Tanrı ona, akıl vasıtasiyle vahiy verir. Bu suretle Allah - tebareke ve taâla - dan taşan vahiy fa'âl akla gelir ve fa'âl akıldan, müstefad akıl vasıtasiyle taşan vahiy, münfail akla ve muhayyile kuvvetine gelir.

Vahiy bir kimsenin fa'âl aklından münfail aklına taşınca o kimse tam manasiyle hakîm, filozof ve akıl erbabından olur. Vahiy, bir kimsenin fa'âl aklından muhayyile kuvvetine taşınca, o kimse peygamber olur; gelecekten haber verir ve ilâhın aklettiği bir varlık ile hâzırdaki cüz'iyât hakkında haber verir. Bu mertebeye erişen bir kişi, kişilik mertebelerinin en mükemmeline ve saadetin en yüksek derecesine varmış olur; nefsi de mükemmelleşip, evvelce söylediğimiz gibi, fa'âl akıl ile birleşmiş bir halde bulunur ve saadete ulaştıran her fi'ile vakıf olur.

İşte reisin ilk şartı budur. Sonra onun dilinde öyle bir kudret olmalı ki her bildiğini iyi tahayyül edip güzel sözle ifade etsin, saadeti ve saadete ulaştırıcı işleri öğretsin ve bu meyanda cüz'iyatla ilgili olan işleri görebilmek için vücutça sağlam ve dayanıklı olsun.

Fâzı Şehir Reisinin Meziyetleri Hakkında

İşte fevkinde hiçbir kimse bulunmayan reis: o, fazıl şehrinn önderi ve birinci reisidir; o, hem fazıl milletin reisi hem meskûn olan yer yüzünün reisidir. Bu hâl ancak, doğuşunda on iki meziyeti kendinde toplayan kimseye nasib olur.

Evvela vücudunun tam ve her uzvunun kıvamında olması lâzımdır ki vazifesini kolayca yapsın.

Sonra kendisine söylenen her şeyi tabiatiyle iyi kavrayıp anlaması lâzımdır ki hem söyleyenin maksadını hem konu mevzu'u olan şeyi olduğu gibi anlasın.

Sonra hâfızası kuvvetli olmalı ki anladığı, gördüğü, işittiği ve sezdiği her şeyi iyi bellesin ve unutmasın.

Sonra uyanık ve zeki olması lâzımdır ki gördüğü en ufak delili anında farkedip yerinde kullanmasını bilsin.

Sonra güzel konuşmasını bilmeli ki zamirindeki her şeyi açıkça izah etsin.

Sonra öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmesi, buna kendini kaptırmış olması ve her şeyi kolayca öğretmesi lâzımdır ki öğretme ve öğrenme yorgunlukları ona ne ıztırap versin ne de vücudunu hırpalasın.

Sonra yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmaması ve tabiatiyle oyundan sakınması lâzımdır.

Sonra ulu olması ve ululuğu sevmesi lâzımdır ki utandırıcı şeylere düşmesin ve tabiatiyle hep yüksek şeyleri arasın ve gümüşle altın gibi şeylere ve diğer dünyalıklara göz koymasın.

Sonra adâleti ve adâlet ehlini sevmesi, istibdattan, zulümden ve zâlimlerden nefret etmesi lâzımdır ki hem kendi akrabasından hem başkalarından hak arasın, onları hakka dâvet etsin, istibdat kurbanlarının imdadına yetişsin, iyi ve güzel bildiği her şeyi desteklesin.

Sonra mutedil mizacda olmalı ki kendisinden adâlet istendiği zaman şiddet göstermesin, titizlik ve aksilik etmesin; fakat istibdada ve kötülüğe davet edildiği zaman şiddet ve aksilik göstersin.

Sonra büyük bir azim ve irade sahibi olmalı ki zaruri bulduğu şeyleri gerçekleştirmek hususunda cesaret göstersin, korkar ve yahut yumuşak olmasın.

Bütün bu meziyetlerin bir kişide toplanması güç olduğundan bu yaradılıştaki kimselere insanlar arasında az tesadüf edilir. Eğer fazıl şehirde öyle bir kimse bulunur ve bu kimse büyüdüğü zaman zikrettiğimiz riyaset şartlarının ilk altısını veya beşini kendinde toplarsa - bunlardan muhayyile kuvvetine ait olan diğer çeşitleri kendinde bulunmasa dahi - reis olur. Böyle bir adama hiç rastlanmazsa, o şehrin riyasetine gelmiş olan ilk reis ile haleflerinin verdikleri şeriat ve sünnetler muhafaza edilirler; daha sonraki reisin de doğuşunda ve çocukluğunda zikrettiğimiz şartların bulunması lâzımdır. Büyüdüğü zaman onda da altı özellik bulunmalıdır.

Birincisi: Hakîm olması lâzımdır.

İkincisi: ondan önce gelenlerin şehre verdikleri kanun ve düstürları bilip

bellemesi ve bütün işlerinde onların izinden, bu kanunlar mucibince, hareket etmesi lâzımdır.

Üçüncüsü: eksilerin kanuna bağlamadıkları hususlar hakkında iyi istinbatlarda bulunması ve istinbatlarında eskilerin izinden yürümesi lâzımdır.

Dördüncüsü: eskilerin tabiatiyle meşgûl olamadıkları hâzır meseleler hakkında iyi hükümler verebilmesi için kuvvetli istinmatlarda bulunası ve istinbatlarının şehir menfaatlerinden mülhem olmaları lâzımdır.

Beşincisi: eskilerin şeriatlerini ve onların izlerinden giderek kendisinin istinbat ettiği kanunları iyi konuşarak öğretebilmesi lâzımdır.

Altıncısı: harp yorgunluklarına bedenen mütahammil olması ve harp sanatının esaslı ve tâli özelliklerini bilmesi lâzımdır.

Eğer bu şartları kendinde toplayacak tek kişi bulunmayıp iki kişi bulunursa ve bunlardan biri hakîm olur, diğeri de öteki şartlara haizse, her ikisi de reis olurlar.

Eğer bu şartlar muhtelif kimseler arasında dağılmış bulunursa ve bunların birincisinde hikmet, ikincisinde ikinci şart, üçüncüsünde üçüncü şart, dördüncüsünde dördüncü şart, beşincisinde beşinci şart, altıncısında altıncı şart bulunursa ve bunlar birbirleriyle anlaşmış ve uzlaşmış olurlarsa hepsi de üstün reis olurlar.

Fakat hikmet riyasetin şartı olmaktan çıktığı gün - diğer şartlar bulunmuş olsa da - fazıl şehir kralsız kalır. Şehri idare eden reis kral olmayınca şehir tehlikeye maruz olur. Kendisine teslim olacak bir hâkim bulmayan şehir, gecikmez, yıkılır.

Fâzıl şehre aykırı olan şeyler hakkında

Fâzıl şehre aykırı olan şehirler şunlardır: Câhil şehir, fasık şehir, değişmiş şehir, şaşkın şehir. Fâzıl şehre aykırı olan ferdlerden de şehir belâlarını [belalı kimseleri] saymak lâzımdır.

Câhil şehir öyle bir şehirdir ki, halkı, saadeti ne tanırlar ne düşünürler. Kendilerine öğretilse bile ne onu kabul ederler ne de ona inanırlar. Onlar ancak sıhhat, servet, şehvet, serazad olmak, saygı ve itibar kazanmak gibi zevahire, hayatın gayesi nazariyle bakarlar. İşte bu şeylerin her biri cahil şehir halkınca birer saadet sayılır. Onların en büyük saadetleri de bütün bu şeylerin bir arada toplanmasıdır.

Onlara göre saadetin zıdları, bedbahtlık, hastalık, fakirlik, lezzetlerden mahrum olmak, istediklerini yapamamak ve itibarsız kalmaktır.

Bu şehir bir sürü başka şehirlere ayrılı:

Zarurî şehir: bunun halkı yaşamak için yiyecekten, içecekten, giyecekten, evden ve kadından ancak zarurî olan mikdarla iktifa ederler ve bu şeyleri elde etmek için birbirlerine yardım ederler.

Değiştirici (beddâle) sarraf şehir: bunun halkı, ancak server ve sâmanlarını artırmağa çalışırlar. Topladıkları serveti başka uğurda kullanmayıp onu hayatın gayesi addederler. Dolayisiyle servetlerini durmadan kabartıp çoğaltmaya çalışırlar.

Bayağılık ve bedbahlık (sisset ve şikvet) şehri: bunun halkı, hayatın maddi zevklerine düşkündürler. Yemek, içmek, şehvet peşinde koşmak, tahayyüle dalmak gibi şeyleri, hele eğlenti ve şakayı, her bakımdan ve her şeyden üstün tutarlar.

Haysiyet (kerâmet) şehri; bunun halkı da başka milletler arasında ün ve itibar kazanmak, övülmek, saygı görmek, şan ve şöhretlerini artırmak için el ele verirler. Yabancılar arasında ve kendi aralarında büyük tanınmak isterler. Her ferd dilediği veya elinden geldiği kadar izzet ve ikram görmek ister.

Tagallüb şehri; bunun halkı başkalarını ezmeye fakat başkaları tarafından ezilmemeye çalışırlar. Bütün zevkleri ve tagallüpten ibarettir.

Cimaî şehir; bunun halkı, serazad yaşamak gayesini güderler. Yalnız diledikler gibi yaşar ve dilediklerini yaparlar.

Bu cahil şehirler umumiyetle mutlak olan krallarının istedikleri şekilde idare edilirler. Biz bu şehirlerin gayelerin gayelerini cahiliye halkının arzu ve davranışlarına göre tasnif ettik.

Fâsık şehir ise düşüncesi itibariyle fazıl şehirden fark edilmez. Ulu ve Aziz Allah'ı, seva'niyi, fa'âl aklı ve fazıl şehir halkının bildikleri, inandıları her şeyi bilirler. Fakat işleri, cahil şehir halkının işleridir.

Değişmiş şehir ise, bunun halkı eskiden fazıl şehir hakı gibi düşünüp işlerken başka fikirlerin tesiriyle değişmiş ve başka türlü çalışmaya başlamışlardır.

Şaşkın şehir halkı ise, dünya hayatından sonra saadete kavuşacaklarını zannetmekle beraber Ulu ve Aziz Allah hakkında, sevânî (ikinciler) ve fa'âl akıl hakkında fâsid fikirler güderler. Dürüst olmayan bu fikirlerin mutlaka temsil ve tahayyül eseri olmaları şart değildir. Ancak şehrin birinci reisi, kendisine vahiy nâzil olduğunu tevehhüm edip bu uğurda yalan söylemekten ve aldatıp aldatmaktan çekinmez.

Bu şehirlerin kralları fazıl şehir krallarının zıddı, reisleri de fazıl şehir reislerinin zıddı sayılırlar; halkı da öyledir.

Fazıl şehre muhtelif zamanlarda taakub eden krallar bir tek kral gibidirler. Zaman boyunca yaşamış bir tek krala benzerler. Bunlar aynı şehirde veya muhtelif şehirlerde taakub etmiş olsalar dahi aynı durumdadırlar. Cemaatleri bir tek kral, nefisleri de bir tek nefis gibidir. Şehir halkının her tabakası da bu durumdadırlar. Yâni muhtelif zamanlarda da taakub etmiş olsalar dahi zaman boyunca bir tek nefis gibidirler. Bunlar muhtelif şehirlerde yaşamış olsalar dahi öyledirler. Bu tabakalar hangi mertebede olurlarsa olsunlar - âmir olsunlar memur olsunlar - bir tek nefis halinde yaşarlar.

Fazıl şehir halkının bildikleri ve yaptıkları müşterek şeyler bulunduğu gibi, bilimde ve işde, her tabakaya ve her ferde mahsus şeyleri de vardır. İşte saadet merhalesinde bu iki şeyle varılır: biri, ferdi başkasına bağlayan.

Fazıl şehir halkının bildikleri ve yaptıklarım müşterek şeyler bulunduğu gibi, bilimde ve işde, her tabakaya ve her ferde mahsus şeyleri de vardır. İşte saadet merhalesinde bu iki şeyle varılır, biri başkasına bağlayan beraberlikle, diğeri, ferdi mensub olduğu zümreye bağlıyan beraberlikte. Her ferd bu iki saadete ulaşmak için çalıştığı takdirde üstün bir ruh ruh seviyesine varır. Bu uğurda çalıştığı nisbette ruhî üstünlüğü artar, gün geçtikçe de fazileti kuvvet kasbeder. Nitekim güzel yazı yazmak için uzun zaman uğraşmak lâzımdır. Güzel yazı melekesini elde ettikten sonra dahi yazı yazdıkça sanatımızda olgunluk ve üstünlük görülür. Nefsin bu üstünlükten duyduğu zevk arttıkça yazı sanatına olan aşkı da artar.

İşte saadete ulaştıran işler bu mahiyette olup insan onlarla ne kadar meşgul olursa ve onları ne kadar tekrarlarsa o kadar kuvvetli, o kadar üstün ve o kadar mükemmel bir saadet mertebesine ulaşır. En sonunda maddeden tamamiyle gına getirir, ondan sıyrılır ve artık ne maddenin yok olmasiyle yok olur ne maddenin bâki kalmasiyle ona muhtaç olur.

Nefis maddenin tesirinden kurtulunca, cisimlere ârız olan hallerden sıyrılmış olur ki ona, sükun veya hareket halindedir demek caiz değildir. Onun hakkında cisim olmayan şeylere mahsus ifadeleri kullanmak lâzımdır. Bu hali anlayıp tasavvur etmek güçtür. Çünkü alışılmış şeylerden değildir. Nefis maddeden ayrılınca, cisimlere ait olan bütün hususiyetlerden silkinir.

[Bununla beraber] maddeden ayrılan nefisler muhtelif heyûlâlar halinde bulunurlar. Nefsânî heyetler az çok vücutlarının mizaçlarına tâbi olduklarından her nefsanî heyet bulunmuş olduğu vücudun mizacına uyar. Dolayısiyle nefisler ve muhtelif heyetler arzeder. Vücudlar sonsuz değişiklikte oldukları gibi nefisler de sonsuz değişikliktedirler.